

²³ Пак там, л. 377.

²⁴ Пак там.

²⁵ Деринг до лорд Кързън от Букурещ, 10 ян. 1921. – НАИИ, а. к. IV, оп 87, а. е. 44, л. 364–371; а. е. 45, л. 374–379; а. е. 46, л. 383–386.

²⁶ Ратник, Русе, 2676, 15 ян. 1921.

²⁷ Кузманова, А. От Ньой до Крайова... с. 79.

²⁸ Русенска поща, Русе, 145, 2 юни 1922.

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ТРЕТИ

МЕЖДУНАРОДЕН ОТЗВУК НА ТАТАРБУНАРСКОТО ВЪСТАНИЕ ПРЕЗ 1924 ГОДИНА

КОСЬО ПЕНЧИКОВ

Румъния влиза в Първата световна война през 1916 г., без да е получила предварителни обещания от съюзниците си и от Русия за Бесарабия. Тя съумява да погълне тази територия след идването на болшевиките на власт в Русия. Именно тогава Англия и другите бивши руски съюзнички решават да не допускат червеното знаме до устието на р. Дунав. За британските интереси е много по-изгодно устието да е румънско – така достъпът до румънския нефт става по-лесен.

От 9 април до 10 октомври 1918 г. „присъединяването“ на Бесарабия към Румъния приключва. Започва насилствена румънизация на държавния апарат, съдилищата, армията, църквата, училищата, печата. Започва и епичната борба на бесарабското население срещу чуждото национално и социално потисничество. Още през 1919 г. избухват две големи освободителни въстания – Хотинското /януари/ и Бендерското /май/. В тях участват представители на различните националности от многонационална Бесарабия – руси, украинци, българи, молдавци, евреи, дори и румънци¹.

През септември 1924 г. в Южна Бесарабия избухва третото по ред голямо освободително въстание – Татарбунарското. То също е многонационално. Българското участие в тези въстания личи и сред имената на ръководителите им: Ю. Ганев, П. Игнатов, А. Христов, А. Крушев и др. По наше мнение отделните националности в Бесарабия се хващат така често за оръжието не поради някакви идейни подбуди от рода на „съветска молдавска нация“, не дори и заради необходимостта да подпомогнат заплашваната Съветска Русия, а защото в определени моменти действително не виждат друг изход от непоносимия националистичен и социален гнет.

Подчертаваме горните факти, защото почти всички съветски изследователи на Бесарабия говорят за т. нар. „молдовска нация“. Тезата за „молдовската нация“ възприема и Румънската комунистическа партия през 1922 г., когато бесарабските комунисти влизат организационно в нея².

Историята на Татарбунарското въстание през 1924 г. и неговият между-

народен отзвук 1924–1925 г. са вече сравнително изчерпателно изследвани в световната историография. Литературата по втория проблем излиза в три последователни етапа. Първите изследвания се появяват непосредствено след въстанието и големия съдебен процес в Кишинев. Тях можем да обособим в две взаимноотричащи се групи. Първата – мемоарна и друга литература, е публикувана в СССР от участници в събитията /В. Дембо, С. Тимов и др./ и от тогавашни съветски политици и историци³. Втората група са междувоенни румънски⁴, или поръчани от Букурещ чужди издания⁵, оправдаващи действията на Румъния в Бесарабия. Липсата на достатъчна документална база и неприкритата политическа пристрастност правят изследванията от междувоенния период недостатъчно обективни и провокират у съвременния читател основателни съмнения.

Втората вълна от литература за Татарбунар излиза от началото на 50-те години до края на 70-те. Изследванията на руски и украински език са подплатени вече с много по-богат документален материал, но в по-голямата си част все още продължават да пропагандират коминтерновските тези за молдованската нация и за примата на социалните /разбирай социалистическите/ цели на въстанието над националноосвободителните. Подобни тези отстояват /в по-голямата си част и досега/ и молдавските историци⁶. Пак тогава публикуват свои изследвания и някои западни автори, които продължават да лансират като единствена причина за въстанието износа на революция от Москва⁷. През този период са отпечатани и сравнително малкото /и то предимно като документални сборници/ разработки за международния отзвук на Татарбунарското въстание⁸.

Третата, съвременна вълна изследвания по поставения проблем се заражда преди десетина години. Тя е провокира от идеите за “перестройка” и “гласност”, от започналата тотална преоценка на историята на СССР и държавите със социалистически режими. За съжаление тя в още по-голяма степен и от първата обслужва политически цели и амбиции. Дискусиите /предимно в Кишинев/ на практика или робуват на идеята за “изцяло румънския характер на Бесарабия” /на базата на решенията на съвместната съветско-молдовско-румънска комисия за “единната същност на литературния език на МССР и СРР”/, или обратно – аргументират антагонистическите различия между румънската и молдавската нация⁹. Трябва да подчертаем, че и румънизаторите, и антирумънизаторите премълчават /и то не случайно/ участието на бесарабската българска диаспора в Татарбунарското въстание /а и въобще в историята на Бесарабия/.

Авторите търсения в тази разработка са адресирани към изясняване мястото на Татарбунарското въстание в дипломатическата история на Бесарабския въпрос. Отзвукът от въстанието в отделните страни се адресира към съответните им дипломатически контакти с Румъния и със становището им по Бесарабския въпрос. Постарали сме се, без да влизаме в самоцелна полемика с предшествашите изследователи, да изчистим концепциите си от политически

пристрастия. Искаме да потърсим истината и в прекалено конфронтантите становища за “ръката на Москва” и за “непременно социалистическите” подбуди на бесарабци, борещи се уж “неизменно за присъединяване към съветската родина”.

Парижкият протокол от 28 октомври 1920 г., подписан от правителствата на Англия, Франция, Италия, Япония и Румъния, санкционира “присъединяването” на Бесарабия към Румъния¹⁰. Утвърждавайки временното си господство в Бесарабия, румънските власти въвеждат невиджан колонизационен режим в областта. Една трета от промишлените предприятия там са или ликвидирани, или пребазирани в Румъния. По силата на цяла поредица от аграрни реформи и закони две трети от бесарабските селяни са напълно обезземлени или малоземлени. По все още непълни данни само през първите седем години окупация /т. е. до Татарбунарското въстание/ сигуранцата и армейските окупационни части избиват над 15 хиляди бесарабци.

Наред с икономическите и полицейско-наказателни мерки румънските власти започват методическа румънизация в Бесарабия. Така според руското преброяване от 1897 г. в областта живеят 47,5 % молдованци, 19,6 % украинци, 12 % евреи, 8 % руси, 5,3 % българи, 3 % немци, 2,8 % гагаузи и др. До 1924 г. румънските власти привеждат преподаването в училищата само на румънски език, забраняват всички другоезични издания. И накрая – на всички обществени места окачват табели с надпис “Vorbiti numai rominește” /Говорете само на румънски/¹¹.

До началото на 1924 г. Парижкият протокол остава нератифициран. Първо поставя ратификационен подпис правителството на Поанкаре /март 1924 г./. Малко по-рано, в началото на 1924 г., съветското правителство получава съгласието на румънското за двустранни преговори във Виена с цел нормализиране отношенията в Бесарабия. Конференцията заседава от 28 март до 2 април. Начело на съветската делегация стои пълномощният министър в Берлин Н. Крестински, а на румънската – д-р Л. Рашкану¹². На 31 март Крестински предлага, въз основа на международно признатия принцип за самоопределение, в Бесарабия да се проведе плебисцит и населението само да се изкаже иска или не иска да остане в Румъния¹³. На 1 април румънската делегация отказва да преговаря за плебисцита, на 2 април преговорите са преустановени¹⁴.

Неуспехът на Виенските преговори започва да тревожи румънските съюзници от Малката Антанта. В края на април чехословашкият външен министър Е. Бенеш декларира пред югославския военен аташе в Прага, че “Чехословакия няма да последва Франция, а ще остане в положението на пасивен наблюдател, спазвайки най-строг неутралитет”¹⁵. В Белград официално се декларира, че

Румъния трябва да приеме плебисцита "не само като решение на текущия спор, но и като осигуровка на добросъседски отношения между Букурещ и Москва"¹⁶.

Ако социалният и народностен гнет са дълбоките причини за избухването на Татарбунарското въстание, отказът на Румъния за организиране на плебисцит се явява непосредственият повод. Това признава по-късно и главният палач на въстанието, тогавашният генерален инспектор на сигуранцата в Кишинев Хусареску¹⁷. И действително подтисканото от 1918 г. нерумънско население на Бесарабия се надява чрез плебисцита поне да покаже на света своето желание за излизане от Румъния. Възшност тук присъединяването към СССР стои на второ място – на първо е освобождението. Ето защо още преди намесата на болшевишките агитатори русите, украинците и българите започват движение за организиране на нелегален плебисцит¹⁸.

Напоследък отново се възражда междувоенната румънска /и европейска прорумънска/ версия за "ръката на Москва" в подготовката на Татарбунарското въстание. "Московската поръчка" се търси в документите на Петия конгрес на Коминтерна /17 юни – 8 юли 1924 г./ и по-специално в неговата "Резолюция срещу терористическите действия на румънското правителство"¹⁹. Веднага след закриването на конгреса на 10 юли в Москва е организирано съвместно съвещание с представители на Външното министерство /Чичерин, Ратшайн, Сандомирски/, Коминтерна /В. Коларов/ и Крестинтерна /Ст. Радич/, което планира въстание на Балканите през есента на 1924 г. /но в България, Хърватско и Черна гора/. За тези планове споменават и официални югославски²⁰ и чешки²¹ дипломатически документи.

По наше мнение обаче съветската дипломация в споменатото съвещание не поставя въпроса за Южна Бесарабия. Чичерин декларира на Коларов и Радич, че СССР "би се съгласил само с отстъпването на Северна Бесарабия от страна на Румъния, за да се постигне непосредствена връзка със Задкарпатието"²².

Защо СССР оставя така дълго Бесарабия притежание на Румъния? Червената армия би могла да навлезе в Бесарабия през 1920–1921 г. след разгрома на Деникин и Врангел, но не го прави. За дипломатията на СССР, по признание на К. Раковски, "борбата на бесарабските работници и селяни срещу румънската олигархия..., в това число и борбата на угнетените молдованци... е тясно свързана с борбата на българите в Добруджа, на унгарците в Трансилвания, на украинците в Буковина, т. е. в общото дело – борбата за освобождението на целия румънски народ"²³. Или – до социалистическата революция в Румъния и на Балканите!

Междувременно събитията в Бесарабия водят стремително към нов въоръжен сблъсък. На 1 май в Кишинев Белц и Бендери местните комунисти организират масови събрания и митинги с искания за плебисцит, но и с лозунгите "Искаме присъединяване на Бесарабия към СССР" и за "свободна федерация на работническо-селските балкански републики"²⁴. Веднага след това командващият трети румънски армейски корпус генерал Рудяну въвежда обсадно положение в

окръзите Кишинев, Акерман, Бендери и Измаил. Всеки ден затворите започват да се пълнят с нови затворници, а властите "да откриват нови заговорници"²⁵.

Внимателният прочит на документалния материал от лятото на 1924 г. ни кара до подозиране, че румънските власти като че ли преднамерено засилват терора, за да провокират въоръжен сблъсък и после да хвърлят вината върху СССР /и така да оневинят пред съюзниците си отказа от плебисцита/.

Междувременно в цяла Южна Бесарабия вече са създадени нелегални комитети за провеждане на плебисцита. Използвайки тяхната структура, ръководството на Южнобесарабския комитет на РКП започва организирането на т. нар. "революционни" /разбирай въстанически/ комитети по места, "бойни ударни групи" и др. подобни според тогавашната революционна терминология. Начело на подготовката за въстание застават А. Ключников /руси/, Л. Цуркан /молдованин/ и Н. Лисавой /украинец/. Към средата на септември 1924 г. подготовката е вече приключила.

За начало на въстанието някои автори сочат събитията в с. Николаевка на 11 септември 1924 г.²⁶ Истинските въстанически действия обаче започват на 16 септември. През нощта на 15 срещу 16 септември ръководителите на въстанието се отправят към село Чишмя, където предварително е съоръжен главният оръжеен склад за въстанието. Към 4 часа сутринта въстанието е обявено от Ключников, до обяд на 16 септември то обхваща всички села в Татарбунарско, а до вечерта на същия ден – големи райони от Акерманско, Измаилско и Кагулско. В 11 часа преди обяд А. Ключников оповестява преименуването на Бесарабия в Молдовска съветска република. Набързо сформирани и въоръжени въстанически отряди /включително и кавалерийски/ потеглят към по-големите селища и жп станции²⁷.

В хода на въстанието в три от най-големите селища в Южна Бесарабия – Николаевка, Чишмя и Татарбунар – са създадени съветски органи на местно самоуправление. Обявяването на Бесарабия за Молдовска съветска република става на 16 септември в Татарбунар /поради което и цялото въстание наричаме Татарбунарско/.

До вечерта на 16 септември въстаническата кавалерия нализа в селата Михайловка, Сарат и Камчик. При Камчик тя е отблъсната от румънски армейски части. Два други големи отряда, излезли също от Татарбунар, за два дни провъзгласяват съветска власт в селата Нерушай, Ескиполис, Галилещи и Волчек, след което потеглят към големия жп възел Вилково.

По това време румънските власти вече са успели да съсредоточат големи армейски сили и жандармерия срещу въстанието. На помощ на квартируващата в Южна Бесарабия 12-а дивизия са изпратени допълнително пехота, артилерия, части от Черноморската и Дунавската флотилия /общо още около 3 до 4 дивизии/. С нечувана жестокост наказателните части се разправят с въстаналите села. Полевата и флотска артилерия разрушават църкви, училища, жилища. С

картечници избиват десетки /някъде и стотици/ въстаници по селските площади. Татарбунар е обкръжен на 18 септември. На 19. след опустошителен 5-часов артилерийски огън той е превзет. На 20. при село Жебриен са разбити и последните въстанически сили.

При потушаването на въстанието напълно са разрушени 4 села. За броя на убитите литературата и документите дават различни сведения. В съветското издание "История Румынии 1918–1970" се говори за "хиляди въстаници, избити и измъчвани"²⁸. Молдавските историци също пишат за "хиляди хора, загинали от огъня на кралските войски, при разпити и измъчвания"²⁹. Органът на БКФ "Ла федерасион Балканик" съобщава през ноември 1925 г. за убийството на Ключников, за 300 убити в Татарбунар и 200 – в Нерушай³⁰. В едно "Възвание на учени, писатели и политически дейци от Западна Европа" в защита на арестуваните въстаници, публикувано през юни 1925 г., се посочва цифрата 1300 убити в хода на въстанието и 28 души умрели по-късно от раните си³¹. Авторът е склонен да повярва на последния документ, защото под него стоят подписите на едни от най-авторитетните тогава интелектуалци в Европа – проф. М. Адлер, проф. д-р Хамершлаг, проф. Е. Опенхайм и др. /Австрия/; д-р Т. Бартошек, Б. Бенешова, проф. д-р Хюбл, проф. Навратил, проф. Зд. Неедли и др. /Чехословакия/; Б. Ибанес /Испания/; Р. Ролан /Франция/; Ъ. Синклер /САЩ/ и др.

За да създадат известна представа, че са правова държава, румънските власти организират от 24 август до 2 декември 1925 г. голям съдебен процес срещу 489 татарбунарци /т. нар. "процес на 500-те"/. От тях 279 са вече арестувани, останалите се съдят задочно. Подсъдимите съди военен трибунал. Именно този съдебен процес става в най-голяма степен предмет на международен интерес и се преплита своеобразно с дипломатическата история на Бесарабския въпрос.

Според замислите на Букурещ Кишиневският процес трябва "да отслаби" впечатлението, което въстанието и кървавия му погром прави на световната прогресивна общественост. Целта на организаторите на процеса е да изкарат въстаниците агенти на СССР, а Румъния – жертва на съветска агресия. Процесът не успява да реализира намеренията на румънската олигархия. При една много добре организирана защита /с адвокати французи, чехи, австрийци и др., но измежду най-елитните в Европа/ по време на съдебните заседания "обвиняемите се превръщаха в обвинители... и всяка тяхна дума падаше върху главите на тези, които бяха отговорни за установения в Бесарабия порядък"³².

Отзвукът на Кишиневския процес от 1925 г. е сравнително пълно, но все още едностранчиво проучен. През 50-те и 60-те години съветските историци публикуват и няколко документални сборника, съдържащи предимно материали от световната комунистическа преса и разкриващи борбите на Бесарабия за присъединяване към СССР³³. Татарбунарското въстание и процеса на 500-те дават възможност да бъде разкрита симпатията на световната общественост към бесарабската кауза и да бъде разкрит грабителският характер на румънската

окупация.

Отзвукът на комунистическите и близки до тях организации и партии е организиран на няколко равнища: Коминтерн, БКФ, МОПР, близките до Коминтерна КИМ и Крестинтерн; отделни печатни органи на Централните комитети на някои комунистически партии /легални и нелегални/; отделни публицистични произведения на някои видни интелектуалци-комунисти. От първата група /на международните комунистически и прокомунистически организации/ в научен оборот са: Информации и съобщения на Б. Стефанов – по линия на МОПР и БКФ, статии на Г. Димитров и сп. "Комунистическият интернационал", няколко материала във "Федерасион Балканик", "Интернационал прес кореспондент" и др.³⁴ Сред отделните комунистически партии най-голям интерес към посочените събития проявяват френската, германската, чехословашката, италианската, австрийската, американската, холандската и др.³⁵ Между интелектуалците-комунисти, които се ангажират с Бесарабския въпрос, личат имената на Зденек Неедли /автор на брошура "Бесарабският въпрос"/, Анри Барбюс³⁶ /"Палачи"/, Даниел Рену, Луи Арагон, Пол Елюар, Жорж Полицер, Виктор Маргерит, Пол Вайян-Кутюрис, Бласко Ибанес и др.³⁷ Знаменателна е и ангажираността към съдбата на татарбунарци, която декларира редица писатели, учени, интелектуалци некомунисти. Между тях личат имената на Алберт Айнщайн, Томас Ман, Ото Нушке, Георг Ледебур, Ромен Ролан, Божена Бенешова, Ъптън Синклер и др. В защита на подсъдимите действуват и редица некомунистически световни организации: Международната лига за правата на човека, Международното юридическо бюро, Интернационалът на работещите в образованието, Международната лига на жените и др.³⁸

За защита на подсъдимите пред военния трибунал МОПР ангажира /и съответно хонорува/ голяма група адвокати измежду най-известните тогава в Румъния и Европа: С. Магдер, К. Параскивески-Бълчану, П. Поповичи, М. Кручану /румънци/, Анри Торес - французин, Ецио Риболди - италианец, професор по право в Милано. Епизодично, по за няколко дни, в Букурещ и Кишинев пребивават още Албер Фурниер и Леон Верноше /Франция/ и Паула Лами /Белгия/. По препоръка на Ромен Ролан, Алберт Айнщайн и други европейски интелектуалци, подписали известното "Открито писмо до румънското правителство"³⁹ на 19 ноември 1925 г., в Кишинев пристига Анри Барбюс, съпроводен от Леон Верноше, Паула Лами, К. Коста-Форю и др. Неколкочдневния му престой в града, присъствието му на разпити и на съдебни заседания, а особено публикуваните по-късно от него във Франция материали наклонят везните на военното "правосъдие" в полза на подсъдимите.

На 2 декември 1925 г. процесът на 500-те приключва. Трибуналет е принуден да даде сравнително меки присъди, а 300 от подсъдимите са оправдани⁴⁰. През пролетта на 1926 г. от затвора "Жилава" са освободени още татарбунарци⁴¹.

Татарбунарското въстание и последващият го Кишиневски процес резонират

осезателно върху дипломатическите /а в някои страни и върху икономическите/ връзки на Румъния с Европа и САЩ, върху вътрешнополитическия живот в Румъния и най-вече върху дипломатическата история на Бесарабския въпрос. В по-нататъшния ход на изложение правим опит да осветлим тези, сравнително по-слабо проучени, аспекти на отзвука.

Главните сили, които подкрепят почти безрезервно румънските действия в Бесарабия, са Англия и САЩ. Основната тенденция на английската балканска политика е създаването на "тясна връзка между Англия, новите държави, възникнали след разпадането на Австро-Унгария, Румъния, дунавската делта"⁴². Тази "тясна връзка", както виждаме, стига и до румънските нефтени находища, и до подстъпите на СССР към Черно море и р. Дунав.

До средата на 20-те години английските амбиции се затрудняват от съпротивата на Италия и Франция, както и от комплицирания въпрос за репарационните плащания, военните дългове и дълговете за възстановяване /получени от новообразуваните държави и от Румъния/. За Румъния пък този въпрос е особено усложнен, тъй като през 1916 г. по настояване на Лондон румънското правителство се съгласява да бъдат разрушени петролните съоръжения /за да не попаднат в ръцете на Германия и България/. До 1924 г. Румъния няма право да търси обезщетение чрез намаляване на дълга си към Англия. При това, ако Англия се откаже от част от румънските плащания, за това е необходимо съгласието на САЩ, на която пък Англия е задължена чрез системата на военните дългове. Ето защо Форин Офис още към 1923 г. се ориентира към по-тесен съюз с Вашингтон. Там пък, прекалено заобогатели от Първата световна война, се ласкаят от ухажванията на бившата метрополия и дори нямат нищо против да се откажат от част от вземанията си /т. е. да ги стонират, както е прието да се говори тогава/.

Англия и САЩ запазват по време на въстанието и на процеса благоприятно за Румъния мълчание. В края на 1924 - началото на 1925 г. САЩ набързо стонират вземанията си от Румъния по военните дългове и поемат част от вината на Англия за 1916 г. Веднага след Вашингтон и Лондон опрощава на Румъния 12 млн. лири стерлинги от военния дълг, с което официално "откупва вината си"⁴³. Подпомагайки финансово Букурещ, Англия и САЩ допринасят за "втвърдяването" на румънските власти спрямо бесарабското освободително движение.

Разбира се, английското обществено мнение също е шокирано от румънските зверства в Татарбунарско. Доста по-консервативна и недоверчива /в сравнение с френската например/, английската общественост не взема веднага на доверие декларациите на Хари Полит и АКП /а и комунистите в Англия са сравнително малобройна и невлиятелна партия/. Ето защо през октомври 1925 г. лондонският "Таймс" командирова един от най-известните си кореспонденти Стефан Грейъм в Кишинев, за да отрази на място бесарабските събития и да запознае сериозния английски бизнесмен /"Таймс" е вестник на лондонското Сити/ с Бесарабския

въпрос. Кореспондентът не се поддава на опитите на румънските власти да бъде предварително манипулиран и ето какво е неговото крайно мнение: "Аз съм много благодарен на румънците за тяхното гостоприемство... Но все пак ми се струва, че те са отхапали много по-голям къс, отколкото могат да погълнат"⁴⁴.

Кореспонденцията на Грейм не променя осезателно английското становище по Бесарабския въпрос. То остава "прорумънско" чак до края на 30-те години.

Въпреки англо-американската подкрепа в хода на разказваните събития Румъния е длъжна да държи сметка и за реакцията на съюзничките си Франция, КСХС и Чехословакия. Малко след като вестите за погромите в Татарбунарско заливат Европа, през октомври 1924 г. френското правителство на "Левия блок", с министър-председател Е. Ерио, признава официално СССР. Букурещ реагира много остро. Външният министър Дука си позволява да квалифицира действията на Ерио като "непростима грешка"⁴⁵.

Левоцентристското правителство в Париж не може да прости тази обида. Въпросът обаче не е само до обидата. Във Франция има много силна опозиция на Румъния заради терористичните й действия в новоприсъединените области. Още при предишното правителство на Поанкаре при гласуване на ратификацията на Парижкия протокол 74 депутати гласуват с отрицателен вот⁴⁶. Много силно е и влиянието на ФКП, която подкрепя Ерио. Това обяснява и масираното присъствие на френски интелектуалци, учени, пацифисти и др. в международната защита на татарбунарци.

Подобно е обяснението и за държанието на Чехословакия и на КСХС, съюзнички на Румъния в Малката Антанта. И Прага, и Белград не подкрепят официално Букурещ в опитите му да организира колективни мерки срещу болшевишката опасност под формата на някаква "Конвенция против СССР". Макар че за такава конвенция пледира и българският министър-председател Ал. Цанков /а може би точно заради това/, Нинчич и Бенеш не дават съгласие⁴⁷. В един свой доклад от София Б. Павлу пише на Бенеш, че Букурещ и София се мъчат "да варят политическа супа с водата на страха от комунизма", но върху тази платформа "не може да се стигне до по-голямо сближение"⁴⁸.

След Татарбунарското въстание и особено след Кишиневския процес в Чехословакия се надига критика отляво срещу официалната външна политика на републиката. Комунистите обвиняват правителството, че то "предава славянството в Бесарабия". Тези обвинения са отправени и официално от депутатите /комунисти/ Карел Крейбих и Луиза Ландова-Щихова на специално проведено открито събрание в Прага /23 септември 1925 г./⁴⁹.

Много остроумно кореспондентът на "Берлинер Тагеблат" в Букурещ Т. Беркес рекапитулира резултатите от румъно-чехословашко-югославските отношения по време на татарбунарските събития. "Всички разбраха – пише той, – че Румъния не може да очаква помощ от Белград и Прага срещу Русия;

осезателно върху дипломатическите /а в някои страни и върху икономическите/ връзки на Румъния с Европа и САЩ, върху вътрешнополитическия живот в Румъния и най-вече върху дипломатическата история на Бесарабския въпрос. В по-нататъшния ход на изложение правим опит да осветлим тези, сравнително по-слабо проучени, аспекти на отзвука.

Главните сили, които подкрепят почти безрезервно румънските действия в Бесарабия, са Англия и САЩ. Основната тенденция на английската балканска политика е създаването на "тясна връзка между Англия, новите държави, възникнали след разпадането на Австро-Унгария, Румъния, дунавската делта"⁴². Тази "тясна връзка", както виждаме, стига и до румънските нефтени находища, и до подстъпите на СССР към Черно море и р. Дунав.

До средата на 20-те години английските амбиции се затрудняват от съпротивата на Италия и Франция, както и от комплицирания въпрос за репарационните плащания, военните дългове и дълговете за възстановяване /получени от новообразуваните държави и от Румъния/. За Румъния пък този въпрос е особено усложнен, тъй като през 1916 г. по настояване на Лондон румънското правителство се съгласява да бъдат разрушени петролните съоръжения /за да не попаднат в ръцете на Германия и България/. До 1924 г. Румъния няма право да търси обезщетение чрез намаляване на дълга си към Англия. При това, ако Англия се откаже от част от румънските плащания, за това е необходимо съгласието на САЩ, на която пък Англия е задължена чрез системата на военните дългове. Ето защо Форин Офис още към 1923 г. се ориентира към по-тесен съюз с Вашингтон. Там пък, прекалено заобогатели от Първата световна война, се ласкаят от ухажванията на бившата метрополия и дори нямат нищо против да се откажат от част от вземанията си /т. е. да ги стонират, както е прието да се говори тогава/.

Англия и САЩ запазват по време на въстанието и на процеса благоприятно за Румъния мълчание. В края на 1924 - началото на 1925 г. САЩ набързо стонират вземанията си от Румъния по военните дългове и поемат част от вината на Англия за 1916 г. Веднага след Вашингтон и Лондон опрощава на Румъния 12 млн. лири стерлинги от военния дълг, с което официално "откупва вината си"⁴³. Подпомагайки финансово Букурещ, Англия и САЩ допринасят за "втвърдяването" на румънските власти спрямо бесарабското освободително движение.

Разбира се, английското обществено мнение също е шокирано от румънските зверства в Татарбунарско. Доста по-консервативна и недоверчива /в сравнение с френската например/, английската общественост не взема веднага на доверие декларациите на Хари Полит и АКП /а и комунистите в Англия са сравнително малобройна и невлиятелна партия/. Ето защо през октомври 1925 г. лондонският "Таймс" командирова един от най-известните си кореспонденти Стефан Грейъм в Кишинев, за да отрази на място бесарабските събития и да запознае сериозния английски бизнесмен /"Таймс" е вестник на лондонското Сити/ с Бесарабския

въпрос. Кореспондентът не се поддава на опитите на румънските власти да бъде предварително манипулиран и ето какво е неговото крайно мнение: "Аз съм много благодарен на румънците за тяхното гостоприемство... Но все пак ми се струва, че те са отхапали много по-голям къс, отколкото могат да погълнат"⁴⁴.

Кореспонденцията на Грейъм не променя осезателно английското становище по Бесарабския въпрос. То остава "прорумънско" чак до края на 30-те години.

Въпреки англо-американската подкрепа в хода на разказваните събития Румъния е длъжна да държи сметка и за реакцията на съюзничките си Франция, КСХС и Чехословакия. Малко след като вестите за погромите в Татарбунарско заливат Европа, през октомври 1924 г. френското правителство на "Левия блок", с министър-председател Е. Ерио, признава официално СССР. Букурещ реагира много остро. Външният министър Дука си позволява да квалифицира действията на Ерио като "непростима грешка"⁴⁵.

Левоцентристкото правителство в Париж не може да прости тази обида. Въпросът обаче не е само до обидата. Във Франция има много силна опозиция на Румъния заради терористичните й действия в новоприсъединените области. Още при предишното правителство на Поанкаре при гласуване на ратификацията на Парижкия протокол 74 депутати гласуват с отрицателен вот⁴⁶. Много силно е и влиянието на ФКП, която подкрепя Ерио. Това обяснява и масираното присъствие на френски интелектуалци, учени, пацифисти и др. в международната защита на татарбунарци.

Подобно е обяснението и за държанието на Чехословакия и на КСХС, съюзнички на Румъния в Малката Антанта. И Прага, и Белград не подкрепят официално Букурещ в опитите му да организира колективни мерки срещу болшевишката опасност под формата на някаква "Конвенция против СССР". Макар че за такава конвенция пледира и българският министър-председател Ал. Цанков /а може би точно заради това/, Нинчич и Бенеш не дават съгласие⁴⁷. В един свой доклад от София Б. Павлу пише на Бенеш, че Букурещ и София се мъчат "да варят политическа супа с водата на страха от комунизма", но върху тази платформа "не може да се стигне до по-голямо сближение"⁴⁸.

След Татарбунарското въстание и особено след Кишиневския процес в Чехословакия се надига критика отляво срещу официалната външна политика на републиката. Комунистите обвиняват правителството, че то "предава славянството в Бесарабия". Тези обвинения са отправени и официално от депутатите /комунисти/ Карел Крейбих и Луиза Ландова-Щихова на специално проведено открито събрание в Прага /23 септември 1925 г./⁴⁹.

Много остроумно кореспондентът на "Берлинер Тагеблат" в Букурещ Т. Беркес рекапитулира резултатите от румъно-чехословашко-югославските отношения по време на татарбунарските събития. "Всички разбраха – пише той, – че Румъния не може да очаква помощ от Белград и Прага срещу Русия;

че на чехословашко-германския фронт няма да дойдат сръбски и румънски войници; че чехи и румънци не могат да стоплят Белград по отношение на Риека, Македония и Солун⁵⁰.

Не могат да "стоплят" Букурещ и от Турция. Обясненията на турския отказ за съпричастност в бесарабския конфликт могат да се търсят също в английската политика. През 1924–1925 г. англо-турските отношения са все още изострени. Правителството на Кемал Ататюрк търси сближение със СССР /а чрез него и с протурски настроена Франция /, за да парира британските домогвания. Ето защо на всички опити на румънската дипломация да сондират Анкара по Бесарабския въпрос турците отговарят, че "Бесарабия е извън Балканите" /т. е. не интересува Турция/. А на 4 март турският външен министър Тевфик Рушди направо заявява на румънския пълномощен министър, че възобновяването на разговори по бесарабската тема Анкара счита за "просто неприлично"⁵¹.

Единствената голяма европейска държава, от която Букурещ не може да търси съдействие в татарбунарските събития, е Германия. През 1924–1925 г. отношенията между двете страни са крайно изострени. През юни–юли 1924 г. румънското правителство прави опит да получи /по плана "Дауес"/ завишение на репарациите от Германия⁵². През август румънските власти арестуват епископа на германците в Трансилвания⁵³. Въпреки някои опити на германския пълномощен министър в Букурещ Фрайтаг да урегулира поне търговските връзки през 1925 г. германското Министерство на търговията дори замразява изцяло всички вносно-износни сделки с Румъния⁵⁴.

Веднага след Татарбунарското въстание Фрайтаг се опитва да убеди Берлин, че въстанието било "подготвено от болшевишки елементи" и че не Румъния, а СССР "систематически минира положението в Бесарабия"⁵⁵. Тези опити не дават практически резултати. Почти до края на 20-те години германско-румънските отношения остават обтегнати. В Берлин си дават сметка, че "не може и да става въпрос" за антируски инициативи в полза на "Велика Румъния", а във връзка с Бесарабския въпрос последната "ще бъде повече приемаща, отколкото даваща страна"⁵⁶. Германските кореспонденти в Букурещ често подават информации за антисемитски и антихуманни изстъпления в Румъния⁵⁷. Всичко това обяснява и по-широкия и държавно нерегламентиран отзвук от Татарбунарските събития и особено финансирането на защитата на татарбунарци чрез Берлинската централа на МОПР.

Естествено е отзвукът от въстанието да бъде най-масов /и най-организиран/ в СССР. По време на процеса в цялата страна се провеждат митинги в защита на татарбунарци /най-големи в Москва, Ленинград, Одеса, Рязан, Омск, Вятка и др./. В Съветска Молдавия най-многолюден е митингът в Тираспол на 25 август 1925 г. Речи пред митингуващите произнасят С. М. Киров, Фрунзе, Литвинов, Строев и други съветски дейци⁵⁸. В края на септември 1925 г. председателят на ЦИК на СССР М. Калинин на пресконференция оповестява

готовността на съветското правителство да размени с Румъния арестувани татарбунарци срещу арестувани в СССР контрареволуционери⁵⁹.

По-сериозни дипломатически мерки в защита на татарбунарци съветското правителство не предприема. Нещо повече – на 16 февруари 1925 г. Фрунзе произнася реч пред курсантите и командирите от Московския гарнизон. В речта той заявява: "Не нашият страх пред румънското кралско войнство... а нашият дълбок стремеж към мира позволяват на румънските банди да издевателствуват в Бесарабия. Ние сме уверени, че запазването на мира и нашите мирни успехи ще доведат до разрешение редица въпроси, в това число и басарабския... И затова на нас не ни е необходимо да организираме война с Румъния"⁶⁰.

Една значителна част от въстаналите през септември 1924 г. бесарабски жители са българи. Според проф. К. Иванов, председател на Съюза на бесарабските българи в България, в Бесарабия към началото на 30-те години живеят около 300 хил. българи⁶¹. Те не са завоеватели на Буджака, а са се заселили там поради преследванията от турците и по разрешение на руските власти. За няколко десетилетия те облагородяват песъчливите и пустеещи поля, построяват в 70 села и 2 града свои църкви и училища, първата българска гимназия.

Българските поселища в Бесарабия представляват естествено продължение на българската диаспора след Добруджа. За съжаление те са отделени от Добруджа от устието на Дунав, а именно там се кръстосват интересите на могъщи европейски сили, които българите и при най-голямо желание не биха могли да преодолеят. От 1878 до 1918 г. българите в Бесарабия са били лоялни към руската империя. Те биха могли да бъдат лоялни и към румънското владичество, но ако бяха получили необходимите им човешки права⁶².

В Бесарабия, където през 1848 г. е имало 88 български училища, след 1924 г. не съществува нито едно⁶³. Аграрните закони изземват от българските селяни голяма част от земята, необходима за изхранване на семействата им. Ето защо бесарабските българи вземат дейно участие в освободителните антирумънски борби: през 1917–1918 г. са известни имената на А. Христов, Г. Садакли, В. Райнов⁶⁴. По-късно мнозина българи воюват при Котовски – В. Райнов, Г. Садакли, Е. Константинов, Г. Гологинков, Д. Кацарски и др.⁶⁵ В Татарбунарското въстание са избити и много българи – особено в Татарбунар, Чишмя и Камчик.

Българската дипломация не предприема никакви постъпки за защита поне на живота на българската диаспора в Бесарабия. Нещо повече – по сведения от Белград и Прага научаваме, че Ал. Цанков в последните дни на 1924 г. се опитва да създаде с Букурещ и Белград "единен антиболшевишки блок"⁶⁶. За това съобщава и изследователката на английската дипломация С. Никонова, като уточнява, че задачата на консолидиране на антисъветския фронт е "била възложена" на Цанков от английската дипломация⁶⁷.

* * *

Широкий международен отзвук от Татарбунарското въстание запознава световната общественост с "горчивата истина за завземането на Бесарабия от Румъния" и с "ерата на страдания в тази многострадална земя"⁶⁸. Това обективно засилва интереса към Бесарабския въпрос, а с това и към съдбата на българската диаспора в Бесарабия.

Румънските жестокости при потушаването на Татарбунарското въстание дистанцират официален Букурещ от редица политически кръгове и сили по света, комплицират взаимоотношенията в Малката Антанта, създават дипломатически търкания с някои други държави. Може би именно през 1924–1925 г. започва да намалява симпатията към Румъния на антисъветска основа. Това от своя страна пък създава по-добри условия за освободителните борби на нерумънското население в Бесарабия.

БЕЛЕЖКИ

¹ Афтениюк, Я. Борьба за власть советов в Бессарабии. – В: История СССР, М., 1975, №4, с. 33.

² Пак там. Вж по-подробно: Очерки истории Коммунистической партии Молдавии. Кишинев, 1968, с. 93–95.

³ Раковский, Х. Г., В. Дембо. Румынские притязания на Бессарабию. М. – Л., 1926; Дембо, В., С. Тимов. Восстания крестьян против румынских помещиков. М., 1925; Дембо, В. Советская Молдавия и Бессарабский вопрос. М., 1925; Витык, С. 500 татарбунарских крестьян перед боярским судом. Харьков, 1926; Алсов, П., В. Борисов. Три дни Радянської влади у Татарбунар. Харків, 1930; Дольник, А. Бессарабия под властью румынских бояр (1918–1940 гг.). М., 1945.

⁴ Tatarescu, G. Internationala a III si Basarabia. Bucuresti, 1926; Husarescu, Z. Inspector general al sigurantei statului din Basarabia. Miscarea subversiva in Basarabiya. Bucuresti, 1925; Glogom, M. Asasinii. Bucuresti, 1935.

⁵ Babel, A. La Bessarabie. Paris, 1926; Claik, C. H. U. Bessarabia, Russia and Roumania on the Black Sea. New York, 1927.

⁶ Смишко, П. Татарбунарське повстання 1924 р. Київ, 1956; История Молдавской ССР, т. II. Кишинев, 1968; Очерки истории Коммунистической партии Молдавии. Кишинев, 1968; Лазарев, А. М. Воссоединение молдавского народа в единое Советское государство, Кишинев, 1965; Левченко, Б. Татарбунарцы перед судом палачей. (45-летию "процесса 500"). – В: Коммунист Молдавии, Кишинев, 1970, № 8, с. 30–35; Есауленко, А. Славная страница героической борьбы (К 50-летию Татарбунарского восстания). – В: Коммунист Молдавии, Кишинев, 1974, № 9, с. 78–85; Афтениюк, С. Борьба за власть Советов в Бессарабии (1917–1940 гг.). – В: История СССР, М., 1975, № 4, с. 23–40; Рошкова, Ю. Д. Кишиневский процесс татарбунарских крестьян и международное движение солидарности (1924–1925 гг.). – В: История СССР, М., 1965, № 1, с. 104–114; Борьба вокруг процесса татарбунарских крестьян 1925 года. – В: Ученые записки Моск. пед. института, 1964, № 229, с. 81–102; О некоторых попытках фальсификации истории Татарбунарского восстания. – В: Ученые записки Бельдкий

пед. института, 1967, т. 9, с. 3–8 и др.

⁷ Aspects des relations russo-roumaines. Retrospectives et orientations. Etudes. Paris, 1967; Kolatz, W. Die Nationalitätenpolitik der Sowjetunion. München, 1956; Pipes, R. The nationalities. London, 1958; Duroselle, J. Histoire diplomatique de 1916 a nos jours. Paris, 1957; Prost, H. Destin de la Roumanie, Paris, 1954; Serbanesko, G. Ciel rouge sur la Roumanie. Paris, 1951.

⁸ Международная поддержка борьбы трудящихся Бессарабии за воссоединение с Советской Родиной (1918–1940 гг.). Сб. документов и материалов. Кишинев, 1970; Березняков, Н. В., Бобейко, И. М., Копанский, Я. М., Мурзак, У. Г., Платон, В. П. Борьба трудящихся Бессарабии за свое освобождение и воссоединение с Советской родиной. Кишинев, 1970; Копанский, Я. Интернациональные традиции борьбы за воссоединения Бессарабии с Советской Родиной (1918–1940 гг.). Кишинев, 1973; Международная поддержка революционно-освободительной борьбы в Бессарабии в 1918–1940 года. – В: Коммунист Молдавии, Кишинев, 1970, № 6, с. 18–26.

⁹ Вж. дискусията в сп. Горизонт, Кишинев, №№ 6, 7 и 8 от 1989 г. и в-ж Вечерний Кишинев от януари – февруари 1989 г. Вж. и заключенията по тази дискусия в: Руснак, Г. Как подделяват история. Горизонт, Кишинев, 1989, № 6. Вж. още: Афтениюк, С., Морар, А. Действительность и измышления фальсификаторов. Кишинев, 1984; Платон, В. Страницы героической истории. (К 60-летию Татарбунарского восстания в Южной Бессарабии). – В: Коммунист Молдавии, Кишинев, 1984, № 9, с. 37–41; Есауленко, А. Борьбы за счастье народное. (Сборник документальных очерков). Кишинев, 1987.

¹⁰ Вж. по-подробно Пенчиков, К. Бесарабский въпрос в международните отношения 1918–1920 г. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали, том втори. В. Търново, 1993, с. 193–199.

¹¹ Копанский, Я. Интернациональные традиции..., с. 8–13.

¹² Die Rote Fahne, Berlin, 26 März 1924.

¹³ Die Rote Fahne, 1 Apr. 1924.

¹⁴ Die Rote Fahne, 2 Apr. 1924. Доверяваме се на "Роте фане", защото той публикува информацията си по сведения от самия Крестински.

¹⁵ ДАСИП, Посланство у Париже (ПП), Фац. I, пов. бр. 4241.

¹⁶ Српски книжевни гласник Београд, 1924, кн. XII, бр. 1, с. 67–68.

¹⁷ Цит. по Копанский, Я. Интернациональные традиции..., с. 25.

¹⁸ Рошкова, Ю. За воссоединение с Советской родиной (К 55-летию Татарбунарского восстания). – В: Коммунист Молдавии. Кишинев, 1979, № 9, с. 88.

¹⁹ Пятый Всемирный конгресс Коммунистического интернационала. 17 июня – 8 июля 1924 г. Стенографический отчет, ч. I, М. – Л., 1925, с. 779.

²⁰ ДАСИП, Посланство у Лондону (ПЛ), 1924, фац. III, пов. бр. 619.

²¹ Чехословашки извори за българската история, т. I, С., 1985, с. 286.

²² Пак там.

²³ Раковский, Х. Г., Дембо, В. Румынские притязания на Бессарабию. М., – Л., 1926, с. 33–34.

²⁴ Internationale Ptesse - Korespondenz, Berlin, 1924, Nr. 53 v. 9 Mai.

²⁵ La Federation Balcanque, Wiena, 1924, Nr. 2–3 v. 15 Aug.

²⁶ История Румынии 1918–1970. М., 1971, с. 111.

²⁷ ЦГА МССР, ф. 680, оп. 1, ед.хр. 3335, ч. I, л. 17. Цит. по Рошкова, Ю. За воссоединение..., с. 88.

²⁸ История Румынии 1918–1970, с. 112.

²⁹ Международная поддержка..., с. 8.

³⁰ La Federation Balcanique, Nr 78, Nov. 1924.

³¹ Спасите татарбунарцев. М., 1925, с. 45–47.

³² Nejedly, Z. Bessarabska otazka. Praha, 1926, s. 22.

- ³³ Вж. Международная поддержка..., 101–179.
- ³⁵ К о п а н с к и й, Я. Интернациональные традиции..., с. 75–77.
- ³⁶ За причастността на Андри Барбюс към съдбата на татарбунарци има написано отделно изследване: М у д р и к, Л., Семейновски, О. Андри Барбюс ши процесул де ла Татарбунар Кишинев, 1958. (Отпечатана е на кирилица!)
- ³⁷ Вж. по-подробно в: Р о ш к о в а н, Ю. Яркая страница пролетарской солидарности Кишинев, 1970.
- ³⁸ Вж. текста в: L'Humanite, Paris, Nr 9758q 28 Dug. 1925.
- ⁴⁰ Р о ш к о в а н, Ю. Борьба вокруг процесса..., с. 89.
- ⁴¹ К о п а н с к и й, Я. Интернациональные традиции..., с. 81.
- ⁴² R e s k e r, M. – L. England und die Donaauraum. Stuttgart. 1976, s. 230–231.
- ⁴³ Пак там, с. 230.
- ⁴⁴ Пълният текст на кореспонденцията на Ст. Грейъм е публикуван в: Новый мир, М., 1925, № %.
- ⁴⁵ ЦДИА, ф. 176, оп. 5, а. е. 282, л. 1.
- ⁴⁶ Международная поддержка..., с. 79.
- ⁴⁷ ДАСИП, ПП, 1925, фасу. III, пов. бр. 7.
- ⁴⁸ Чехословашки извори за българската история, т. I, С., 1985, с. 326–327.
- ⁴⁹ Пак тоам, с. 378.
- ⁵⁰ Berliner Tageblatt. 18 Mai 1925.
- ⁵¹ Документы внешней политики СССР (ДВП СССР), т. 8, М., 1963, с. 218.
- ⁵² ДАСИП, ПЛ, 1924, фаз. III, пов. бр. 701.
- ⁵³ ZSTA Potsdam. 15. 01, Nr 5940, Bl. 15–16.
- ⁵⁴ K r u g m a n n, R. W. Sudosreuropa und Grossdeutschland. Breslau, 1939q s. 84.
- ⁵⁵ ZSTA Potsdam. 15. 01, Nr 13394, Bl 21–26.
- ⁵⁶ ADAP, Serie B, Bd. VI, s. 27.
- ⁵⁷ Пак там, с. 221–222.
- ⁵⁸ Вж по-подробно вестниците "Правда", "Известия", "Красная звезда", "Гудок" и др. от 1925.
- ⁵⁹ Путь МОПР-а, М., 1925, № 18–19, с. 2.
- ⁶⁰ ДВП СССР, т. 8, с. 777.
- ⁶¹ ЦДИА, ф. 164, оп. 1, а. е. 22, л. 9.
- ⁶² Пак там, л. 13.
- ⁶³ Пак там, ф. 302, оп. 1, а. е. 1.
- ⁶⁴ Октомври и българските интернационалисти. С.–М., 1973, с. 246.
- ⁶⁵ Навеки заедно. С., 1969, с. 104.
- ⁶⁶ Н и к о н о в а, С. В. Антисоветская внешняя политика английских консерваторов 1924–1927. М., 1963, с. 162.
- ⁶⁷ Вж. за обиколката на Ал. Цанков в: Стенографски дневник на XXI ОНС, 2 р. с., т. 2, с. 609–610.
- ⁶⁸ Б а р б ю с, А. Палачи, с. 130.

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ТРЕТИ

ПРОЯВИ НА ОРГАНИЗИРАНО МАЛЦИНСТВЕНО ДВИЖЕНИЕ СРЕД БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ /1929–1930 г./

БЛАГОВЕСТ НЯГУЛОВ

Няколко обществени прояви на българското население в бесарабския окръг Четатя Албъ /бивш Аккермански/ през 1929–1930 г. дават основание да се говори за начало на организирано малцинствено движение сред бесарабските българи. Настоящата публикация е опит да се обяснят предпоставките за тези прояви, да се разкрие техният развой и отзвук, да се посочат причините, поради които те остават само едно начало, не прераснало в добре организирано и влиятелно обществено-политическо и национално културно движение¹. Основен източник по темата са неизползваните досега публикации в българския вестник "Наш глас", издаван в гр. Четатя Албъ /бивш Аккерман, днес Белгород Днестровский/ през 1930 г., и съхраняван в библиотеката на Румънската академия в Букурещ.

Историческата ситуация в Европа и в Румъния към края на 20-те години създава благоприятни предпоставки за открито поставяне на малцинствените проблеми, включително от страна на самите малцинства.

В европейски план 1929 г. е кулминация на опитите за решаване на малцинствените проблеми чрез средствата, които предоставя международната система за закрила на малцинствата под егидата на Обществото на народите. Главно по инициатива на германския външен министър Г. Щреземан в рамките на световната организация се поставя на обсъждане процедурата на приемане на петиции с оплаквания за положението на малцинствата с оглед увеличаване на нейната ефективност. Това вдъхва големи надежди както на малцинствените общности, така и на техните родствени държави. Според българския външен министър Ат. Буров въпросът за малцинствата излиза от своята академична фаза, за да стане обект на политическо решение. В крайна сметка постигнатото реформиране на процедурата за малцинствените петиции е минимално и се отнася предимно до нейната публичност. То не променя общата неефективност на цялата система, която се корени в политическия характер на Обществото на народите. Все пак подетата през 1929 г. дискусия стимулира, макар и за кратко време, легалните движения на малцинствата в международен и